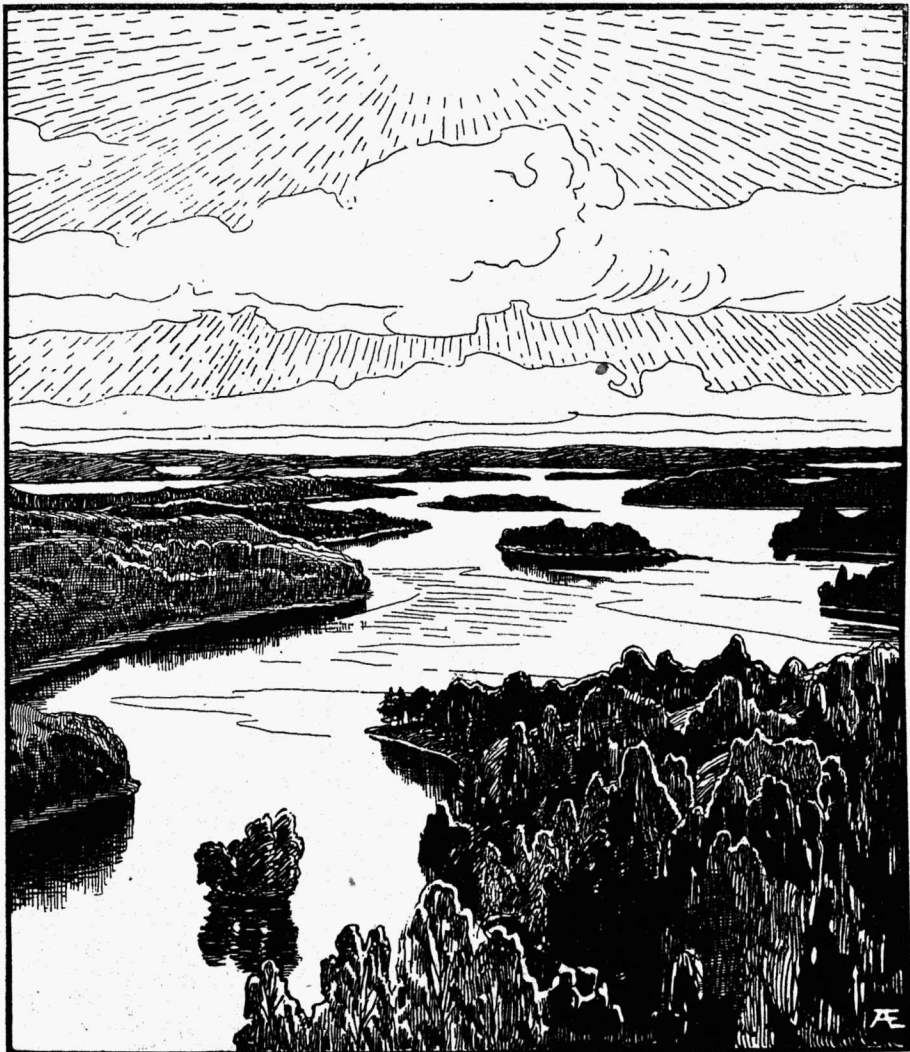

7. MÄRTS

1924

III AASTAKÄIK

A. Edelfelt. Soome maastik.

Villem Reiman

(sündinud 8. märtsil 1861. a. — surnud 1917. a.) on lugupeetud Eesti tegelane, kelle elutöö austamiseks korraldati k. a. 2. märtsil suureväärtisemad mälestuspäevad mitmes kodumaa linnas. Üles kasvanud talupoja seisusest ja kasinusest, Tartu ülikoolis hariduse saanud, ilmutas Reiman haruldast huvi Eesti teaduste arendamise vastu, eriti ajaloo ajal. Ta armastas täpset ja õiglast teaduslikku tööd. Andudes Eesti kultuurajaloo allikate kogumisele ja läbitöötamisele, tegi ta seda nii suure põhjalikkusega ning iseseisvusega, et teda võib nimetada objektiivse, mingisugustest autoriteetidest rippumatu uurimisviisi rajajaks meie kultuurajaloos. Tema tähtsad ja mõtlemist äratavad üksiktood on laialipillatud ajalehtedes ja ajakirjades. Tema isiklik tegevus ja mõjutamine valgustas kõiki toleaeegseid hariduslisi ettevõtteid ja seltse. Tuntum kultuurajalooline töö on tema „Kullaketrajad“, mis toob pildi meie ärkamisaja esimesist tegelasist: Fählmann'ist, Kreutzwald'ist, Maasing'ist, Ahren'ist j. t. Ka karskustegelaseks on ta tuntud. Reimani tähtsus seisab tema mõtete süütavas iseseisvuses, algupärasuses ja läbikaalutuses.

Nr. 10. Vastutav toimetaja: M. Nurmik. 1924.

Tegevad toimetajad: A. Oengo-Johanson ja J. Neggo-Võssokotsky.

Väljaandja: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Toimetuse ja talitus: Tallinn, Pikk tän. 2 (Päevaleht). Kõnetr. 17-96. Toimetuse kõnetunnid teisipäeviti, neljapäeviti ja reedeti kella 2—3.

Tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid ja „Päevalehe“ tellimiste vastuvõtjad.

Tellimishind: kuus postiga 60 mk., veerandaastas 180 mk., poolaastas 360 mk., aastas 720 mk.

Üksik number 15 mk.

VÄINÖLÄ*) LAPSED.

Arvi Jännes (Genetz).

Näe, Lahe lainete karjad,
ja laiad Laadoga veed,
ja mustavad Maanselja harjad,
ja tormava Tornio teed —
need lõhkunud Soome on suure,
ta lapsed viind laiali,
need Sammolt on katkunud juure
ei juurdu see uuesti.

Vaid kõik vana Väinölä mehed,
üksteisest on killustet,
kui tuulispääs koltunud lehed
nad laokile pillutet.
Ei Vepsal, ei Aunusel aimu,
kus eestlastel läheb tee,
ei Karjala tea, kus Kainu**) —
ju suikunud surmale.

Kuid „jälgi Väinämö laevast“ ***)
veel näha on vahusel veel,
ja „Väinö vikatki****“) taevast
veel tuikab tähtisel ööl;
ning Maanselja suitsudest tõstab
ta kuju end hallunud pääl,
ja koskede kohinast kostab
igitarga teadija hää.

Ja rahvale killustetulle
nii räägib Väinämö vaim:
„Veel hommik võiks koita ka sulle,
mu laste õnnetu hõim!
Veel kadumist karta sul poleks,
veel sündi võiks ühendav sild,
kui hõimlusevaimu vaid oleks,
ja liituks killuga kild!“

Tõlkinud August Anni.

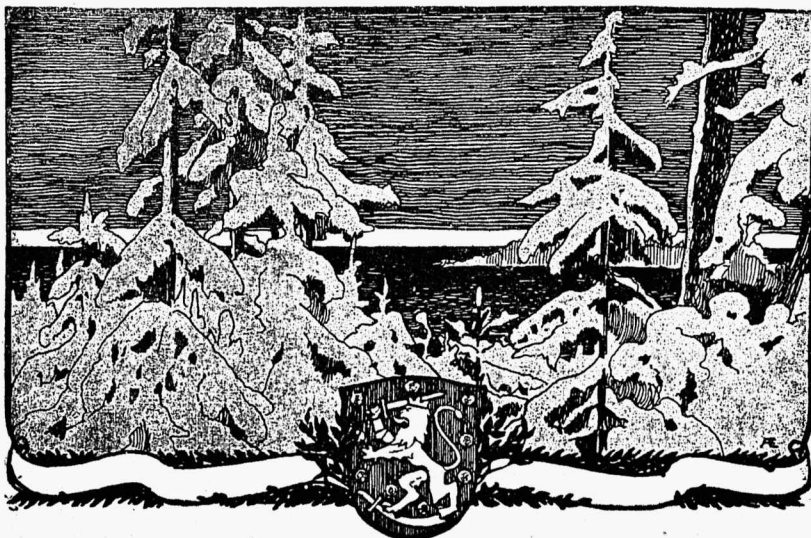

*) Väinölä — luuleline nimetus muistse Ühissoome rahva eluasemele.

**) Kainu, kainulased — muistne Soome hõim Põhja-Soomes, juba mõnesaja aasta eest välja surnud.

***) Teatavasti purjetas Väinämö ristiusu tulekul Soomest ära.

****) Tähkogu, mida meil Eestis nimetatakse koodiks ehk rehaks.

S O O M E .

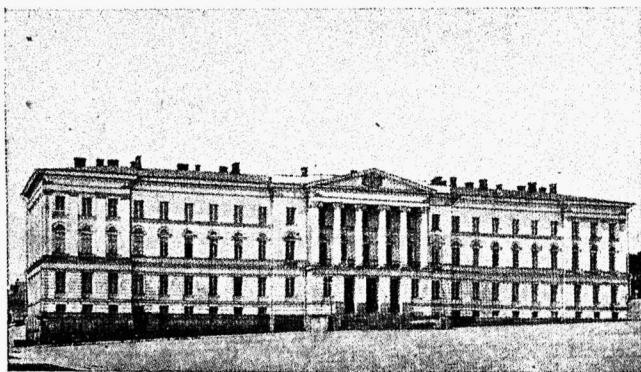
A. Kalamees.

Soomemaale! Ainult 6—8 tundi aurulaeval, ja juba sõidab laev Sveabori kindluse graniitbastioonidest mööda rahulikku ja kitsasse Helsingi sadama vetesse. Mis esimesel pilgul maale tulles silma torkab, on suur puhtus, avarus, elavus ja liikumine. Soome päälinn on oma laiade sirgete tänavatega ning graniidist suurte majadega euroopalikum nii mõnestki Euroopa suurlinnast. Paindumatu graniit, mida linnaplat-sidel sagedasti vägivaldsete seljandiikkude-na ja lahmakutena ette tuleb ja mis on tähtsam ehitusmaterjal, tingib selle suu-

rejoonelikkuse ning lihtsuse. Nii tutvune-me soomlastega kohe kõige paremast ja mehisemast küljest; sest see materjal, mida nad ehitusteks tarvitavad, on sõbrustanud ka nende südametele. Soome rahvatõug ning inimesed on valju, vastupidava ja sümpaatlikult otsemeelse iseloomuga. Igal sammul märkab ühte: soomlane armastab oma kaljust maad, on uhke tema pääle ja enese kordasaadetud tegude pääle.

Linnas liikudes saab ikka uusi lisandusi soomlaste omadustest ja kultuurist. Nad on õppinud armastama kõike oma, iseäranis

aga, mis puutub nende oma-pärasesse kunsti. Suures ülikoolimajas (vaata pilt) on sissepoole eeskoja tre-pile asetatud nende rahva-eepose kangelaste kujud: Wäinämöinen mängib kan-nelt, kuna teda kuulavad Ilmarinen ja Lemminkäinen. Aulasaalis aga ilustab ter-vet seinä suur Edelfeldi freskopilt, mis kujutab „Tu-ru ülikooli sisseõnnistamist 17. a.-s.“ See olgu aimult üksikuks näiteks. Igal pool kogu linnas on niiviisi suu-

Soome ülikool Helsingis.

Punkkaharju.

repäraseid ehitusi (senati maja, natsionaalmuseum, atheneum, seisuste maja, rahvusteater jne. jne.), mis kätkevad enestes Soome kujurite ning kunstnikkude kuulsaimaid töid. Helsingi surnuaial aga asub laste sõbra Sakari Topeliuse haul varjulises ümbruses kaunis monument, mis kujutab Topeliust, kelle ümber istub tsööris hulk lapsi, kes imetledes ja vaimustatult näivad kuulavat tema jutustusi. Kaunis vaatepilt. Peab ütleva, et Soome on ka laste maa. Noored leiavad siin igalpool hoolitsemist enese eest; neile ilmub hulk kuukirju, neile on mänguplatsid ja mitmesugused lõbustused, ja neile on ka lahke vastutulek igal pool, kus nad aina liiguvad.

Soome sõitja, kui ta ei saa kaugemale kui ainult mõned päevad Helsingis viibida, teeb hästi, kui ta sõidab välja linna servale Seurasaare vabaõhu muuseumi: sääl on tal nagu peopesal tükk Soome loodust, kuhu on üle veetud hulk tüübilisi majaanekaid mitmesugustest Soome maanurkadest: suutsutared, eluhooned, maakirikud; ka majakene, milles asus korra kuulsam Soome kirjanik, haige Aleksis Kivi, tema tillukese töötoaga, on rahvale näha. Võib vaadata kuidas Soome mulstne inimene karulõkse

oli ehitanud, missugune oli tema suur kirikusõidu vene, millesse mahtus pea terve külakond inimesi, ja millega sõideti siis vaikselt pühapäeval üle salmede ja neemede „tuhandete järvede maal“, nagu nimetab Soomet tema ärkamisaja luuletaja Runeberg.

Teine ilus koht Helsingis on sadama lähedal asuv Korgessaare, kus leiata kokku koondatult terve Soome looduse loomariigi: karudest kuni väikese oravani. Kogu linna ümbrus on aga lausa vaatlemise vääri-line. Kaljupinnad laskuvad otsejoones vette peegeldudes vees ja moodustades kuulsaid skääre, kitsaid kuid kaugel maa sisse tungivaid veeseljandikke.

Õeldakse, Soome loodus on vaene, ta on kaljune ja ta väheses mullapinnas ei võrsu karmi kliima tõttu viljad mitte niisuguse kerguse ja lopsakusega nagu meie lõunapoolsetes viljarikkamates maakohtades. Kuid rahvas, kes sääl asub, on õppinud tööd tegema, püsiva visadusega, mitte meelt heitma, kui hall vilja ühekorraga hävitab. Ka igalpool maal leiad pikikesi kuid nägusaid ja puhtaid talumaju, mis asuvad seljandikkude rinnal ja mille asukad on haruldaselt lahked ja hoolsad. See loodus on heitnud varju inimeste nägu-

Keskööpäike.

dele, millel on palju kõrtsusid, kuid need kõrtsud teevad näo mahedaks ja meeldivaks. Kogu Skandinaavia on samades tingimustes. Ja kogu Skandinaavia kohta maksab ütelda, et tema rahvas on usin, lihtsameelne ja haruldasetl aus.

Soome loodusest rääkides olgu nimetatud Punkaharja (vaata pilt), kuhu kogunevad turistid Soome loodust imetelema. Vaade siit on suurepärase: kõrge, mõlemile poole järsult allalangev mäeseljändik pakub alaliselt rahuldavaid pilte, millede kord pilguvad läbi puie sügaval all järvedesilmad, teisalt on jälle avar väljavaade vetelagedatele, teisalt — haljendavatele aasadele, kündidele ning maataludele.

Imatra nimi on kõigile kuuldud (vaata

Elias Lönnrot (1802—1884),

keeleteadlane ja Soome rahvaeepose „Kalevala“ looja. On kogu Soome jalgsi läbi rännates kogunud rahvasuust „Kalevala“ aineid, mida siis haruldase huuleanniga ühte liitis. Lönnrot on oma reisidel otsaga ka Eestis käinud, ainult lühikest aega.

pilt). See on suurem ja vägevam lõpmatu hulga oma vähemate vendade seas. Kogu Soome on üle külvatud järvedega ja koskedega.

Soome maa-ala on avar; ta ulatab nii kaugele põhja, kus lühikese suve järele pikkade päevade ja heledate öödega asub pikk ja lõpmatu talv polaarööga ning virmalistsuga: see on Lapimaa (vaata pilt). See on tühi ja elutu maa, metsik ja karm. Kui sõita rahulikku ja meile nii üllähedasse Helsingi sadamasse, ei mõtle vist keegi, et sama maa-ala nii tihedalt ulatab meile ainult nagu muinasjutuna kostva polaarlooduse piirkonnaga kokku, millest oleme lugenud vast ainult mõne kirjelduse.

Soomemaale! Sõidame üle lahe ükskord kui tiivad tuult võtavad, et tutvuneda koha pääl hõimrahva kodukoha ja kultuurivaradega.

MEIE MAA.

J. L. RONEBERG.

*Oi maa, me maa, me sünnimaa,
suur sõna, helise!
Ei ükski rand all taevaraa
nii armastet eal olla saa,
kui Põhja koidust kuldne see
maa meie isade.*

Me maa on kehv, seks jäägu neist
kes kullahimuga,
läeb kõrgilt võõras mööda meist;
kuid kallimat meil pole teist,
ning voorte,¹⁾ saarte, laantega —
kuldmaa õn meile ta.

Me armastame mühavaid
mustmetsi, järveteid,
me koski, laulvaid, kohavaid,
me tähtis öid, me valgeid öid —
ja kõiki pilte, laule. neid
mis nõidunud siin meid.

Siin adra, mõõga, mõttega
me isad võitlesid,
kas päikse paistel, tormiga,
hää õnnega, või halvaga —
siin surmaga nad heitlesid,
ja siiski püsisid.

Ei lugeda neid vaevu või,
ei lõpeks võitluslood;
kuis külast külla sõda sõi,
kuis tuli hall ja nälja tõi,
kes mõõdaks kõik need vaenuvood
ja kannatused nood?

Ja siin see on, kus valati
kord verd ka meie eest,
siin, siin, kus naerdi, nuteti,
kus koormate all ägati,
mis kannud ammu aegadest
see rahvas — meie eest!

Siin on meil hää, siin olla sarm,²⁾
kõik meile annud ta —
kas saatus helde meil või karm,
üks isamaa meil on, üks arm,
mis võikski ilmas leiduda
väärt enam armasta?

Ja siin, ja siin just on see maa,
ees meie silmade;
kätt võime välja siruta
ja vett ja randu näidata,
näe, see siin, öelda kõigile,
me isamaa on see!

1) Voor, -e — järsk mägi; 2) sarm, -i, nõiduv-ilus; 3) püstipäi — püstipäaga, nagu palja jalu, palja käsi (vastavad küsimisele: kuidas?).

*Kui ka kesk pilvi hiilgavaid,
me kodu kuldse saaks,
kus poleks ohkeid, pisaraid,
kus tähtetants me elu vaid,
ka sääl me unistuseks hääks
see vaene maa siin jääks.*

*Oi maa, tuhande järve maa,
mis laul ja truudus löi,
me elu, kodu kinkija,
me isade, me laste maa,
oi, kehvanagi, püsti päi³⁾
ja vabalt, kindlalt käi!*

*Küll sinu pungki õitsele
kord puhkeb uhkena,
me armastus viib hiilgele
su au, su töö, su lootuse,
ja saab kord kõla kõrgema
su laul, oi sünnimaa!*

Tõlkinud August Anni.

SAKARI TOPELIUS.

O. Relander'i järele Soome keelest M. R.

li kord kena, südamlük poisike, kelle rõõmsast näokesest paistis paar säravat silma ja kelle väike käharpäake oli alati täis igasuguseid lapselikke koerustükke.

Kord oli ta mingisuguse vallatuse trahviks kinni pandud pimedasse söögituppa. Kui ta sääl juba tüki-kese aega oli istunud, tegi ema ukse praokili ja küsis: „Noh, kas oled nüüd juba hää ja sõnakuulelik laps?“ — Vastas poiss: „Ei, ma ei ole veel sõnakuulelik!“ Kui ema natukese aja pärast oma teistkordse küsimise pääle sama vastuse sai, tegi ta ukse lahti ja mis te arvate — sääl istus väike kelm, moosipurk põlvil ja lakus rahulikult huuli.

Kui ta suureks kasvas, sai temast siiski hää ja õiglane inimene, sest tal oli olnud — nagu ta ise ütles — hää kodu ja hääd vanemad. Temast sai Soome laste armsam jutukirjanik ja sõber — see oli Sakari Topelius.

Ta sündis 14. jaan. 1818. a. Soomes, Uudenkaarlepyy linna ligidal mõisas, kus ta ka oma lapsepõlve-aastad mööda saatis. Oma ema armastas ta iseäranis. Kirjeldamatu häämeelega istus ta ema juures ja kuulas selle lõpmatuid jutte ja laule. Elavatena kujutas ta omale laulude ja juttude tegelasi, nende seltsis ta elas, mängis, võitles nendega ja võitis neid. Nii rikastus poisikese elav ettekujutusvõime. Sügavat, püsiivat mõju avaldas ta pääle ka ema soe, kindel usk Jumalasse, sellegi võttis ta kaasa eluteele ja višt mõnelgi raskel tunnil ta pärastises elus on see talle kinnituseks olnud. Kuid mitte vähem ei olnud isa mõju poja pääle. Isa, ka Sakari Topelius, oli arst, kogus juba enne Lõnnroti Soo-

me rahvalaule. Kord reisil üle nõrga jää sõites, murdus jää, sääl saadud külmetuse tagajärjel sai ta halvatusse jalgadesse, mille tõttu ta edaspidi oli sunnitud oma aega mööda saatma kodus tugitoolis. Kuid tööd ta sellegipärest ei jätnud: laskis oma tugitooli asetada kirjutuslaua ette, sääl ta tegi kirjatööd, võttis haigeidki vastu. Kui juhtusid tulema hulkuvad karjalased, palus ta neid oma juure saata, et neilt üles kirjutada vanu rahvalaule, mida ta trükkimiseks korraldas. Ta väike poeg oli talle tihti hoolsaks abiliseks, ulatades talle raamatuid j. m. ja hoolega valvates, et isal millestki puudust poleks. Isa väsimata tööhimu oli pojalegi hääks eeskujuks ja õpetas teda aru saama töö õnnistusest. Juba väikesena pidi ta igapäev midagi kirjutama, kas katken-di mõnest pikemast muinasjutust, mingi vähema jutukese ehk lihtsalt mingi märkuse oma kalendrisse.

Vanemad õpetasid pojale ka enesevalitsemist. Kord pidi ta meelitava kringli hoidma homseks, kord paremas hoos oleva mängu juurest minema ülesandeid valmistama. Ükskord pidi ta oma kallima varanduse, kelgu, ära andma kellelegi mängu-seltsilisele, kes oli liulaskmisel käeluu murdnud ja oma kelgu rikkunud. Tihti tõi väike Sakke (nii teda kutsuti) isale mõne lille, liblika või putuka ja palus, et isa talle neist midagi jutustaks, või ta seis isatooli kõrval ja vaatas tähelepanelikult päält, kui isa väikesel elektrimasinal ehk millelgi muul loodusteadlisi katseid tegi. Juba siis avanes lapse vaimusilma ees kogu looduse raamat oma mitmekesisiduse ja imedega, sellest jutustas ta Soome lastele neis juttudes, mis ta hiljem neile kirjutas.

L. Toivola.

See oli õnnelik aeg. Hääd kodu, hääd vanemad, hääd kasvatus, palju hääd õpetusi, lõpmata hulk ilusaid mängusid toas ja õues — see kõik oli väikesel Sakkel, sellepärast temast saigi hääd ja puhas inimene, kes kõige halvemaski inimeses nägi veel ikka midagi hääd ja uskus, et ükskord siiski õiglus pääseb ilmas võidule.

Juba väikese poisina hakkas ta kirjutama luuletusi ja jutukesi. Need olid muidugi õige lapselikud ja väga sarnased neile, mis ta kuulnud. Neid „teoseid“ andis ta maksu eest lugeda ja müüs neid kodurahvale, sa-

muti ka oma toimetatud väikest ajalehte. Hinnaks oli kaks nööpnõela, kui aga „teos“ oli iseäranis kõrgeväärtusline — siis kuus.

Alghariduse sai Sakke kodus. Üheteistkümnepäevase viidi ta Oulusse kooli, kus ta usaldati sääl elavate sugulaste hoole. Koolis oli sel ajal pääõppeaineks Ladina keel, selle kõrval õpiti ka Greeka ja Hebreä keelt, aga muud õppeained, nagu ajalugu, maadeõpetus, loodusteadus, rehkendus — olid enam-vähem kõrvalised asjad. Luulelennule ei antud koolis kuigi palju voli, aga see sai rohkesti toitü vana tädi

Johan Ludvig Runeberg.

Soome kuulsam luuletaja (1804—1877). Ta oli sünnipäralt rootslane ja luuletas oma laulud Rootsi keelele; kuid need õhkusid suurt vaimustust ja armastust oma sünnimaa Soome vastu. Tema paremad tööd, milledega ta rahvuslist realismi Soome kirjandusesse tõi, mida hiljem on edasi arendanud kõik paremad Soome kirjanikud, nagu: Kivi, Aho, Linnankoski on Soome loodust, rahvast ja olusid kujutavad lugulaulud; need on: „Hirvejägrid“, „Hanna“, „Jõuluõhtu“ ja klassiline poem „Kuningas Fjalar“; kuulsam ja üle terve Soome tuntud on aga tema, „Lipnik Stooli jutustused“, milles ülistatakse Soome sõjaväe kangelaslikku heitlust ülvõimuse olevate venelaste vastu 1808—9 a. sõjas. Käesolev pilt on Soome kunstniku A. Edelfeldi töö ja võetud teosest „Lipnik Stooli jutustused“ nagu muudki Edelfeldi siin toodud pildid.

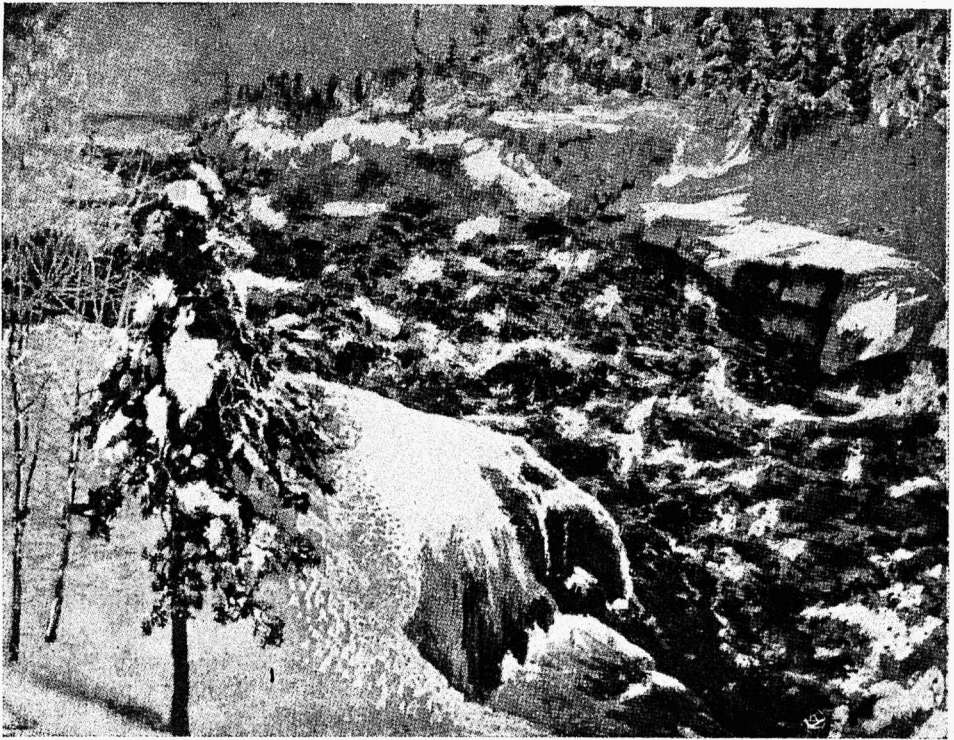
raamatukapist, mis oli täis igasugust põnevat lugemisvara.

Oulust asus Topelius Helsingi, ennast ette valmistama ülikooli astumiseks. Helsingis elas ta Soome kuulsama luuletaja J. L. Runebergi juures, kellega nad said häädeks

sõpradeks. Üliõpilaseks sai ta 15 a. vanaduses.

Alguses ei olnud talle selge, mis sugusele alale anduda. Lühikese kõhklemise järele tegi ta otsuse ja hakkas kuulajaks ajaloo teaduskonnas. — 1842. a. algul hakkas ta mingisuguse rootsikeelse ajalehe toimetajaks, missugust ametit ta pidas üheksateistkümmend aastat. Selle kõrval oli ta veel õpetaja, raamatukogu hoidja jne. Aastal 1854 nimetati tema Soome ajaloo ülemääraseks professoriks, sellena püsis ta 1878. aastani. Järgmisel aastal asus ta Helsingi ligidale maale, kaunisse tallu, kus ta suri 12. märtsil 1898, 80 aasta vanaduses.

See pikk aeg, mil Topelius oli ajalehe toimetaja, oli kibe töö- ja loomisaeg. Ajalehedki olid sellel ajal hoopis teistsugused kui meie päevil. Uudiseid neis oli arvamata vähem, samuti kuulutusi. Ühiskondlisest (ja vallitsuse asjust neis peaaegu ei räägitudki) ja ka tsensuur näis seda kõneainet vähe sallivat; isegi kõige ilmsüütumad tähendused poliitika asjus olid kõvasti keelatud. Paremates lehtedes oli palju arvestusi vastilmunud kirjandusuudiste üle, ka tegid ajalehed palju tegemist selleaegsete õpetatud meeste omavaheliste vaielusküsimustega. Kuid esimeses järjekorras pakkusid nad lugejatele jutustusi, luuletusi ja muinasjutte. Niisugustes oludes toimetas Topelius lehte ja seda oma lugejate täieliseks rahulolemiseks, pakudes neile õige ohtrasti oma paremaid tooteid. Kuid ta oskas ka käsitada päevasündmusi, äratada isamaalist meeletolu, julgustada ärkavaid ühiskondlisi püüdeid, oskas ka parajal ajal ja õigel kujul laita nii tihti esilekippuvat kitsarinnalsust. Sel ajal ilmus lehes suurem hulk tema tuttavamatest ajaloolistest jutustustest (nagu „Rautakylän vanha parooni“ — Raudaküla vana parun, „Suomen herttuatar“ — Soome hert-

Imatra talverütis. Axel Gallé'n-Kallela.
Soome nüüdisaja tähtsam taidur.

'sokitar, „Kuninkaan hansikkas“—Kuninga kinnas j. m.), muude hulgas ka seeria jutte, millele ta hiljem andis ühise nime „Välskärin kertomuksia“ — Velskeri jutustused, missugusest seeriast esimene jutt „Kuninga sõrmus“ ilmus Eesti keeles 1923. a. jõuluks Eesti Kirjanduse Seltsi Koolikirjanduse toimkonna väljaandel.)

Topelius on Soome lastele jätnud kadumata varanduse oma jutustuste näol. Ju enne kui lapsed veel lugedagi oskavad, jutustatakse neile Topeliuse jutte, on nad aga lugemiskunsti selgeks saanud, võivad nad neid ikka ja ikka uuesti lugeda. Küll leidub sääl lugusid vägevatest kuningatest, nende poegadest ja tütardest, suurmeelsetest sõjameestest,

virkadest töömeestest, hädast ja halbade lastest, loomadest, nõidadest, tontidest, taimedest, päikesest, tähtedest, kuust, pilvedest ja tuulest. Oma luuletustes tõlgitses ta inimese rinnas peituvaid tundeid nii lihtsalt ja loomulikult, et vaevalt leidub teist luuletajat, keda temaga selles võib võrrelda.

Topeliust on sagedasti nimetatud kõõlkiide Soome laste omuks, „onu“ ongi ta neile selle sõna paremas tähenduses, kuid mitte ükski enam Soome lastele: tema jutte on tõlgitud pea igasse haritud keele ja kõik lapsed, kes neid loevad, tunnevad sama suurt ja puhast rõõmu kui Soomegi lapsed.

ARMFELDI RÄNNAK ÜLE NORRA TUNDRITE. *)

Sakari Topelius.

uresõnumi kuninga **) surmast sai Armfelt ühelt vangivõetud Norra postivedajalt. Seda uudist ei saanud sõjameeste eest kuigi kaua varjata, ja sellest silmapilgust alates oli Soome sõjavägi hukas. Vaimustus, võidutuhin, mis nii kaua oli karastanud neid kangelasi nende üliloomulikkudes pingutustes, — see jõud oli nüüd murtud. Tõelikkus langes nende pääle ja muserdas nad oma ülivõimuga, nagu see kalju, mille hiiglane on keerutanud kuristiku servale, mis vārahutub tagasi teda puudutanud käsivarrele. Ja see tõelikkus oli sedapuhku jõuluhommik Norra teetumail tundreil.

Armee läks liikvele Tüdaleniist, kust oli veel 7 penjikoormat lähemasse külla Jemptlanis. Armeega ühes oli norralasi vange ja nende hulgas tundrite elanikke, kellele jäeti valida, kas rikkaliku tasu eest teejuhiks hakata või võllas surra. Veel valgustas päikene kõrgemaid mäeharju, Bokhammarit, Öje-tundrit, Remmenit ja Einhagenit. Kuid siis

*) 1817. a. sõdis Rootsi sõjavägi Norra-maal Trondhemi vastu, Armfeldi juhatusel. Soomemaa allus siis Rootsi riigile. Need olid päevad, kus Rootsi raudpää Kaarel XII oma hiilge ja võidupäevad oli kaotanud. Tema surmateade tabas viimseid tema vapramaid vägesid — soomlasi — rusuvalt. Umbes 6000 meest, pea terve Soome armee Rootsi väes, hukkus lumetuiskudes põhja tundreil.

**) Rootsi kuulus kuningas Kaarel XII.

kustus valgus musta lumepilvesse, mis tõsis järjest kõrgemale ja tumedalt kohades lähenes loodekaarest. Samal silmapilgul olid tundrid, inimesed, hobused, reed, kõik peitunud nii tihedasse lumetuisku, et ei näinud enam kümme küünra pääle ette, ja nii külm-valusasse, et see tungis läbi soojemagi taliriide. Vähe oli neid, kellel olid lambanahkakasukad või kulumata villane kampsion seljas. Teejuhid üksisid ja külmetasid surnuks. Armee sammus edasi, teadmata kuhu, kuid siiski ikka edasi — niikaua kui mindi. Ja külap mindigi niikaua kui suudeti; muidu poleksid nad olnud soomlased. Kuid varsi tuli liikumine katkestada. Hobused lõppesid. Sõjariistad langesid sõdurite käest. Mitmed peitusid lumme; teised vajusid rammestunult hange ja uinusid, et kunagi enam ärgata. Paljud langesid sügavatesse, petlikkudesse lumevaibaga kaetud lõhestikkudesse. Ülejäänud püüdsid endid päästa pagutulede abil. Kaljude varju tehti tuled; kõik mis vähegi tuld võttis, põletati — püssipärad, püssipuhastajad, moonavoori reed, lafettid, sadulad, — kõik see põletati hoolimata. Kuid lumetuisk määratses nõrkemata võimuga kogu esimese ja teise jõulupäeva. Ei saadud juba enam tulesid üleval hoida. Kogu sõjavägi oli hukatusele määratud.

Selles koledas jõulumängus nähti üht tugevat kangelaskuju ümber

eksivat lumetuisus, temaga ligikaudu 300 meest, kes teda veel jälgisid, neid harvu, kes veel ei kahelnud. See oli tema, kes sellel kuulsal reisil Trondhjemis vastu esimesena tõstis suurtüki õlale ja kandis selle üle sügavuste. See oli tema, kes nüüd taganemisteel murdis tugeva koorimaree vastu põlve ja tarvitas selle tulepuuks. See oli tema, kes ainuüksi veel väsimata, tõstis kord ühe kord teise oma sõbra üles lumehangest või välja aitas mäelõhestikust ja neid igatmoodi virgutada püüdis. Tema salk järgnes talle kui päästvale inglile ja murdis läbi arvamata hädasohtude enesele viimaks tee Eina jõe, mis voolab tundritelt tulles Handöli, läbi Jemtlandi esimese küla.

Kui need 300 meest jõele olid välja jõudnud, tõstsid nad rõõmuhõiske, sest neil oli nüüd kompass, mis neid enam ei petnud, nagu päikene, kuu ja tähed selles hirmsas lumetuisus neid olid petnud. Nad raiusid augu jäässe ja vaatasid, kuhu poole jookseb vesi; säälpool oli Jemtland, säälpool pääsmine. Lootus naeratas veel kord neile harvadele järelijäänud kangelastele. Nad piirasid tänumeeles oma juhataja major Bertelsköldi, ja palusid luba vaheldamisi teda kanda; sest kuna ta 36 tundi oli sumanud lumes enam kui kakskümmend muud meest ühtekokku, algas temagi kangelasvõim raugema. Kuid tema pigistas nende käsi Jumalagaajähtuks ja kõneles neile mõned sõnad, mis kostsid läbi tormi.

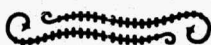
— Astuge edasi, pojad, — ütles tema; — see on tee ellu. Mina käändun siit tagasi, ja keegi ei tohi mulle järgneda. Nelituhat meest eksib veel neil tundritel; teab Jumal, kuidas neist mõni veel suudab jalga liigutada. Kuid see on Soome viimane sõjasalk, ma ei suuda seda

jätta, ma pean neid üles otsima, nii paljuid kui suudan, et neid juhatada siia Eina jõe. Ärge rääkige mulle vastu; see on viimne kord, kus teid käsutan, mu lapsed; teie teate, et ma ei ole rahul nendega, kes vastu räägivad teenistuses. Kui ma ei peaks siit enam tagasi tulema, siis tervitage minu naist ja väikest poega, Karl Viktorit. Ütelge neile, et nad pärast Jumalat on olnud mu viimne meeletuletus. Õelge neile, et olen surnud, nagu olen elanud, Soome maa ja kuningas Kaarli teenistuses. Kui neid enam ei ole, ei suuda minagi enam elada. Jääge terveks, pojad, Jumal olgu teiega. Kui teist veel keegi peaks saabuma Soome, siis õelge minulult palju tervisid! —

Nii kõneledes pühkis vapper sõdur külmetanud pisara lumise varrukaga silmist ja tormas nobedate sammudega minema, nagu kartes, et armastus abikaasa, lapse ja elu vastu veel viimisel silmapilgul sunniksid teda petma isamaad. Sõdurid vaatasid kurvameelselt talle järele, keegi ei tohtinud panna vastu tema viimsele käsule, ja kohe oli ta kadunud nende silmist tundrite ja lumetuisku.

See oligi viimne kord kuulda selle lookese kangelasest, vaprast ja õigemeelsest Ikaroliinlasest Gustav Adolf Bertelsköldist.

Kas õnnestus tal päästa kedagi Soome viimsest kangelassalgast ja kes olid need päästetud, see pole kunagi tulnud teatavaks. Ainult see on kindel, et ta jälgis jätmata kadus tuhandete muudega tundrite ääretu ma lumelagendiku hauda, virgutades vaprussele oma surmaga seda armastust kuninga ja isamaa vastu, mis vahetpidamata oli elustanud tema usklikku hinge sadades võitlustes, võitluses ja pingutustes tema elu algusest lõpuni.

A. Edelfeldi maal.

Porilaste marss.

J. L. Runebergi järele.

Pojad rahva vahvama,
kes Poola, Lützeni ja Narva välja-
delle külvand surma!
Veel võib Soome võidelda,

veel vaenulise verega võib värvi
maa!

Hei, nüüd ära rahutöö!
Nüüd torm on lahti, kõue käib ja

tuiskab suuretikist turma;¹⁾
read koos, käi edasi ja löö!
Meid kangelastest isade ees ootab
töö.

Kuulsuse täht
toob hiilgust meie teile,
suur on me siht
ja surm on tuttav meile.
Kõik koos tulle tormake!
Me vabaduse vana, ilus tee on see.
Aurikas lipp, vii taas meid võidu
teile!

Muinasvõitlusist sa lõhut närune,
ees käi, me püha riie verine!
Veel lehvib jäänus Soome muinas-
värvene.

Iial ei me isamaa
kui me elus, võõrale end orjusesse
ei või anda;
ei pea keegi ütlema,

et Soome rahvas reetnud²⁾ oma
prii põhjamaa!
Surra — kõlbab kangele,
ei hirmu karta, vannet murda, alan-
dust ja orjust kanda!
Ei, surm — õnn on meestele,
las' sureme, kui veel ükskord me
võidame!

Käes sõjariist,
nüüd vastu vaenlasile!
Surm kodu eest
toob elu kestva meile.
Käi, käi väsimata väes,
sest nüüd me tund ja lõikuseks ju
aeg on käes!
Harvenend read ju näitvad meile,
et maa kaitseks vägitöid teeb
veelgi sangarmeel.³⁾
Käi ees! me uhke riie võidu teel!
Su ümber sinu soomlased truud val-
vel veel.

KÕIGE ODAVAM REISIVÕIMALUS.

Keegi teravmeelne XVII a.-s. Prantsuse kirjanik jutustab oma töös „Reis kuu pääle“ muuseas huvitavast juhtumisest. Tehes kord füüsikalisi katseid, tõusnud tema järsku ühes aparaatidega arusaamata kombel õhku. Kui temal paari tunni pärast uuesti maapinnale laskuda õnnestus, leidis ta end oma imestuseks juba mitte kodusel Prantsusmaal, isegi mitte Euroopas, vaid Põhja-Ameerika mandril. Kanadas! Oma ootamata lendu üle Atlandi ookeani seletab Prantsuse kirjanik sellega, et ajal, mil „reisija vastu tahtmist“ maapinnast eraldus, meie planeet endist viisi keerlemist läänest idasse jätkas; mispärast uuesti allalaskumisel tema jalge all Prantsusmaa asemel juba Põhja-Ameerika manner oli. Milline odav ja lihtne reisimisvõimalus! Prantsusmaal ainult tõusta maa päält ja hoiduda õhus kas või ainult paar minutit, et alla laskuda juba teises kohas, kaugele lääne pool esime-

sest. Selle asemel, et kaugeid ja väsitavaid reise üle mannerite ja ookeanide ette võtta, võib liikumata rippuda maa kohal ja oodata, kuni maakera ise alandlikult tarvilise paiga alla paneb.

Kahju ainult, et see imestamisväärne abinõu muud pole, kui fantaasia... Esimeseks, tõustes õhku meie sisuliselt sugugi veel ei eraldu maakerast: meie püsime ühenduses oma planeedi gaasitaolise koorega, ripume tema atmosfääris, mis maa keerlemisest ümber telje osa võtab; õhk keerleb maaga ühes, kaasa kiskudes kõik temas leiduvat — pilved, õhupallid, aeroplaanid, linnud, putukad jne. Ei võtaks õhk maa keerlemisest osa, tunneks meie maa pääl seistes alata kaanget tuult, võrreldes millega tugevaim tuulispask oleks ainult õrn puhang. Teiseks: kui meil ka õnnestuks tõusta atmosfääri piiride taha ehk kui maa ei oleks ümbritsetud õhust — meil siiski ei võimalduks

1) Turm — hukatus, hävitus.

2) reetma — petma, ära andma.

3) Sangar — kangelane.

tarvitada odavat reisivõimalust, millest unistas Prantsuse kirjanik. See eraldudes keerleva maakera pinnalt, jätkame meie inertsia tõttu liikumist endise kiirusega, s. t. samasugusega

kui meie all maa. Ja kui meie uuesti alla laskume, leiame endid endisest kohast — nagu liikuva rongi vagunis üles hüpates endisele paigale tagasi kukume.

VAARAODE MAAL.

Elly Kärk'i reisimälestused.

VIII.

Püramiidid päeval.

Oleme jälle püramiides. Kuid milline meeolude vahe! Eilne nõiduslik muinasjutt oli saanud huvitavaks, kindlaks tõsiasiaks.

Mägisel, lagedal kõrgustikul seisab massiivne, suurejooneline püramiidide kogu. Milliste kahetsemisväärsete põrnukestena näivad nende siledaid külgi mööda üles ja alla ronivad inimesed.

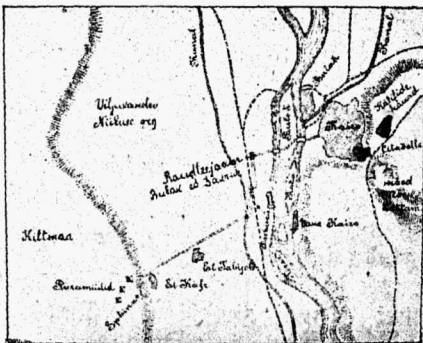
Määratud kivid, millest ehitatud need hiiglased, paistavad suuruselt telliskividena.

Nagu varemgi, oleme jälle piiratud tüütavaist abipakkujaist-juhtest. Üks pakub müüa kujakesi ja üldse mitmeid asjakesi, päris süütult tõendades, et need kõik ehtsad ja siit püramiidest leitud olla; teine topib vägisi halba pikksilma; kolmas pakub karastavat jooki jne.

Kuid mis on iseenesest püramiidid? Milleks ja kuidas ehitasid neid egiptlased? Kuidas kõrvaldasid nad mehaaniliste abinõudeta, millega käesolev aeg rikas, need üliinimlikud raskused?

Püramiidid on vaaraode, nende naiste ja laste viimsed puhkepaigad, hauakambrid. Suure ja tugeva püramiidi ehitamine on üks vaarao suurimaist muredest. Sarnane hiiglahe kõrbes hoiab valitseja keha hävinemast ja kindlustab, egiptlaste usu järele, hinge surematust ja õnne. Oma hauda, püramiidi, hakkab vaarao kohe esimesel valitsemisaastal ehitama, mis kuni ta surmani kestab. Nii oleneb püramiidi suurus vaarao elupäevade pikkusest.

Sajadtuhanded talupoegi vahelduvad iga kolme kuu järele, jättes hoolituse põllutöö. Ja jumaliku Päi-

Kairo ümbrus.

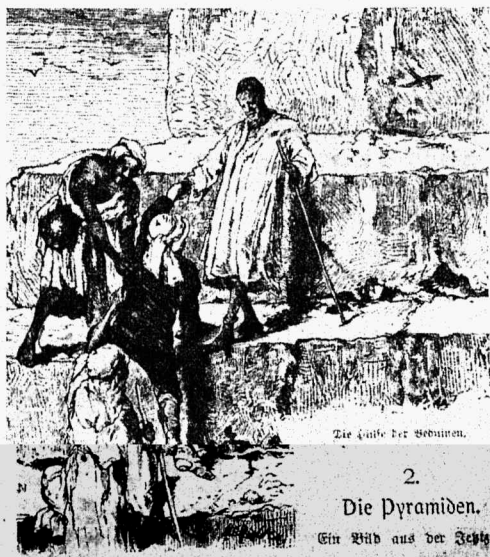
Sissekäik Heopsi hauakambrisse.

kese Poja — vaarao, maapääle jumala keha igaveseks alalhoidmiseks surevad lugematud orjad, kes teda eluajal nurinata teenivad ja päale surma ta põrmu kummardavad. Püramiidi ehitamine algab keskelt. Esiteks müüritakse ruumid kuninga, ta abikaasa ja perekonna matmiseks. Sellele järgnevad ventilatsioonitorud, igasugused käigud ja muud ruumid. Need matmiskambrid rajatakse sageli, maapinnast sügavamale, kaljusse ja säält laieneb see tugev ja keeruline ehitus nelja külge, mis päält suurte kividega, astmetaoliselt kaetakse. Kuni valitseja surmani kestab ehitamine ja rida rea järele kasvab hiiglaehitus laiuses ja kõrguses. Korraga on tulnud saatulik tund — vaarao sulges silmad igaveseks.

Suuradulikkuse, au ja keeruliste kombetähtsustega antakse ta keha preestritele balsameerimiseks. Ja püramiidi ehitamine lõpetatakse. Viimane poolik kiht kive laotakse kohale, kõik konarused täidetakse hinnaliste, tugevate poleeritud kivi-

dega, mis püramiidi välimust silub, ja kõik käigud kaetakse nende kividega surelike silmile.

Nii seisavad need arvurikkad roosakad, helekollased, tumerohelised, pruunid ja teist värvi marmorist määratud hauakambrid, mis erinevad üksteisest ka suuruse, kõrguse ja kuju poolest. Mõned neist on siledad, teised astmelised, kolmandad nagu mitmest kokku pandud jne., kuid kõigil on küljed iga nelja ilma-kaare poole. Püramiide väliselt pinnalt kisti hilisemal ajal hinnalised kivid ja veeti Kairo uhkemate ehituste jaoks. Kuid see barbaarne lõhkumine võttis neilt muistseilt mälestusmärgelt nende ilusa välimuse, kuid avas sissekäigud, mis võimaldasid tutvuneda püramiide ehituse ja otstarbega, ning seintelt leitud kujutustelt loeti muistse Egiptuse ajalugu. Nüüd, päale eelnimetatud välimise lõhkumise, koosneb püramiidi välimuselt 1 meetri kõrgusist ja laiusist astmetaolisist kivimürakaist, mida mööda asjaarmastajad isegi kõige suurema, Heopsi püramiidi tippu ronivad. Nimetus Heops —

Die Grube der Besten.

2.

Die Pyramiden.

Ein Bild aus der Zeit.

Püramiidele tõusmine.

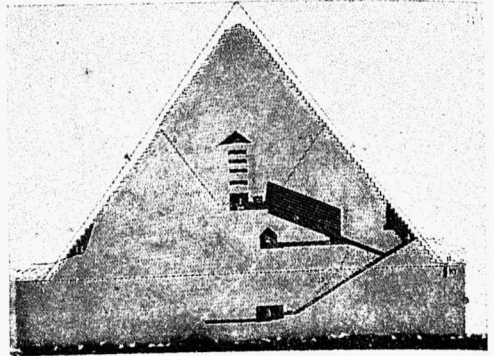

Saatja oma kaamelil Gisch püramiidi juures.

see on kreeklaste ümber tehtud vaarao õigest nimest — Chefofe'st.

Heopsi püramiidile lähenedes nägime, et säält keegi elatanud härra nelja beduiini abiga alla laskus (harilikult tarvitatakse kaht juhti). Abitult siputas ta poolküljeli lamades omis valgeis riideis, etteulataval igal kivirahnul ja katsus sel teel juh-
test lahti saada. Ta ei tulnud alla tulla, sest tõesti ühelt kõrgelt astmelt teisele libisedes tundub, et nüüd tuleb alla veereda; kuid see tundub ainult nii, sest astmed on väga laiad. Näiteks, kui ülevalt kivi alla visata, siis ei kuku ta harilikult kunagi maa päale, vaid mõnele püramiidi ülemise kolmandiku astmele; ka kõige osavamad viskajad suudavad ainult kuni püramiidi keskkohani visata, mitte kunagi maani.

Kuid vaatame, mis teeb meie õnnetu ronija püramiidi astmeil. Juhid jändavad ikka veel vanamehega. Viimane tõrjub neid eemale, kuid palub jälle abi, laseb ühe jala üle kiviääre teise poole ja tõmbab ta jälle

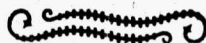
Püramiid läbilõikes, Vaarao Heopsi hauakamber.

aralt tagasi. Lõppeks katkeb juhte kannatus; nad võtavad mehe kätest ja jalust nagu lapse sülle ja kergelt, osavasti ühelt kivilt teisele hüpates, toovad piinatud, peaaegu minestanud inimese alla.

Kui püramiidil käinud eurooplane viimaks rahustus, naeris ta südamest oma hirmu üle ja tasus hästi oma allatoojatele. Ja meile teda huvitatult piiravaile, soovitas ta tingimata üles ronida.

Vähesed meist julgesid seda teha, kuid kes julgesid, ei kahetse seda ka kunagi. Milline mõõtmatus, kui kerge on olla! Istume astmele ja vaatame Niilust... Pika, lookleva joana laiutub ime-roheline viljarikas maa ja keset seda küllust säten dab hõbedase paelakesena Niilus, kaugele põhja ja lõunasse kadudes. Kümnete penikoormate kauguses on kõik näha: lugematute minaretttega Kairo ja veel mingisugused ehitused selle taga ja väga kaugel põhja pool vägeva jõe harudeks jagunemine.

Imelikult mõjub järsk üleminek päris lagedast kõrbest viljarikkale maale, meie seljataga, kadudes kaugusse, peaaegu ühinedes taevaga niikaugele kui silm ulatab, paistab liiv, liiv ja liiv... kõrged liivakünkad, kui järskuhangunud hiiglamere lained.

Jack London.

Seks ajaks, kui nad saabusid Cas-siar Bari, oli ta nii nõrk, et vedades kukkus mitu korda. Shotlane hõikas, et peatataks, vabastas ta rihmadest ja kelgu külge kinnitas järgmise koera, Solleksi. Ta tahtis anda puhata Dave'ile, lastes teda vabalt joosta kelgu taga. Ehk küll haige, vihastas Dave vabastamise pärast, urises ja haukus, kui juba rihmad lahti olid, ning kiunus haledasti, kui nägi Solleksi kohal, kus oli olnud ja teeninud nii kaua tema. Sest ka temal oli veolooma uhkus, ning isegi olles surmahaige, ei võinud ta kannatada, et teine koer teeb tema tööd.

Kui kelk edasi liikus, kahlas ta pehmes lumes kõvaksõidetud tee kõrval, tungis hammastega Solleksile kallale, tõukas, katsus teda lükata teiselepoole lumme; püüdis hüpata ta rihmade vahele ja pääseda Solleksi ning kelgu vahele, kõik aeg kiunudes ja haukudes ja kiljudes kurvvalt ja piinatult. Shotlane katsus teda eemale peletada piitsaga; kuid ta ei pannud tähele salvavat rihma ning mehel ei jätkunud südant tugevamini lüüa. Dave keeldus jooksmast rahulikult kõrvalteel kelgu järel ning kahlas pehmes lumes tee kõrval, kus oli liikuda kõige raskem, kuni ta viimaks väsis. Siis ta kukkus ning jäi lebama, kuhu kukkus, ulgudes kaeblikult, kui kellekude pikk voor mööda krigises.

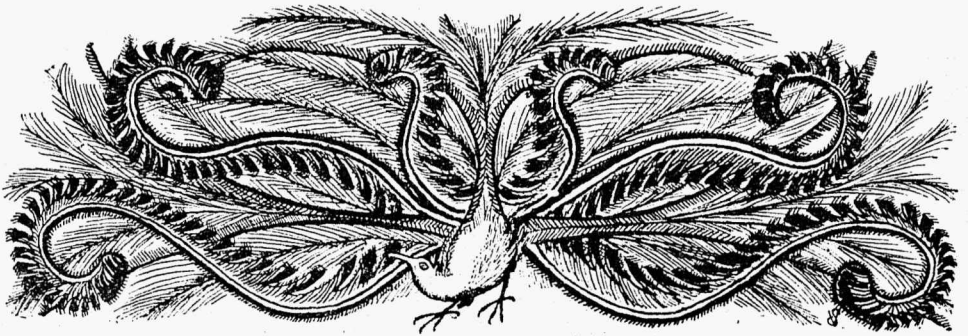
Viimase jõupingutusega katsus ta järele komberdada, kuni voor jälle peatus, ning siis vedas enda oma kelguni ja jäi seisma Solleksi kõrval. Kutsar lahkus silmapilguks, et oma piibule võtta tuld mehelt järgneva kelgu juures. Siis tuli tagasi ja pani koerad liikuma. Need lendasid edasi vähemagi takistusega, pöörasid pead ning jäid üllatatult seisma. Kutsar ka imestas, sest kelk seisis paigal. Ta kutsus seltsimehed vaatama. Dave oli hammustanud läbi Solleksi mõlemad rihmad ja seisis nüüd otse kelgu ees omal endisel kohal.

Ta palus silmadega luba jääda sinna. Kutsar oli kimbatuses. Teised kõnelesid, et kuidas võib koera südame murda, eemaldades ta tööst, mis ta tapab, ning tuletasid meele juhtumisi, kus koerad, kes olid liig vanad veoloomadeks või vigastatud, olid surnud sellepärast, et neid lahti rakendati kelgu eest. Tähen-dab, nad pidasid seda halastuseks, lasta Dave surra rihmade vahel, kerge südamega ja rahuldatult, sest ta ikkagi oleks surnud teist viisi. Sellepärast rakendati ta jälle ette, ning nüüd vedas ta uhkelt nagu vanasti, ehk küll tahtmatult kiljudes rohkem kui enne oma sisemise vigastuse tõttu. Mitu korda kukkus ning lohisest teiste järele, ja ükskord sõitis kelk temast üle, nii et ta pärast seda lonkas.

Kuid ta pidas vastu kuni jäädi laagrisse, kus mehed talle koha andsid tule ääres. Hommik leidis ta liig nõrgana, et edasi liikuda. Rakenduse ajal katsus ta oma kutsari juure ronida. Krampliku pingutusega tõusis ta jalule, komistas ja kukkus. Ta sirutas esimesed jalad ette välja ja katsus keha edasi nihutada, mõne tolli võrra korruga. Jõud rauges ning viimast korda nägid teda seltsimehed, kui ta hingeldades

maas lamas, nende juure igatsedes. Kuid veel kuulsid nad ta kurba hündamist, ikuni nad kadusid jõeäärse metsa varju.

Siin seisatati. Shotlane sammus aeglaselt tagasi laagriplatsile, kust nad tulnud. Mehed ei kõnelenud. Kõlas revolvrripauk. Mees tuli kiiresti tagasi. Vihisesid piitsad, kulgud krigisesid mööda teed; kuid teadis Buck, ning teadis iga koer, mis juhtus jõeäärse metsa veerul.

LOODUSE IMED.

Toimetanud Jursi Sander.

9. Elektrisäde.

Tihti tuleb arvestada imeliku ja raskelt seletatava faktiga, et looduses meie silmade ees sünnib rida asju, mis meie ei näe. Saame mulje, nagu oleks inimese nägemine ajutiselt pimestunud teatud rühma sündmuste suhtes; siis aga langeb äkki kae meie silmadelt.

Üheks parimaks tõenduseks sellele väitele on elektrisäde. Sadanded aastad ei pannud teda keegi tähele; sellegi pääle vaatamata ilmus ta ikahetlemata lugematu kordadel olukorras, mis oli sünnis uurimiseks. Juba vanad greeklased tundsid mitme keha elektrilisi omadusi ja tegid nendega igasuguseid katseid. Täiesti võimatu on, et niisuguste katsete tegemisel ei ilmunud sel ehk teisel viisil elektrisädemed. Kuid siiski ei näinud ega uurinud neid keegi ega pannud neid täheleegi.

Kuulus Magdeburgi linnapäa Otto von Göerike valmistas muude leiduste hulgas ka ühe elektrimasina. Kuigi ta sellega ette võttis igasuguseid ja õige tähtsaid katseid, — peame ometigi imestusega kinnitama fakti, et ta elektrisädet kunagi ei juhtunud nägema. Ümberpöörduvalt ei saa meie, kelle jaoks elektrisädemed on muutunud nähtavateks, korrata ühtki neist katsetest ilma sädemeid nägemast. Kuid mitte ainult teaduslike katsete juures, vaid ka igapäevases elus kohtame nii sagedasti elektriliste pingetega, mis vabanevad sädemete abil, et ainult imestada võib, miks sädemeid pole tähele pandud juba ammusest ajast saadik.

Näit. on säde saavutamiseks juba küllalt sellest, et pimedas katki rebime tüki kuiva paberit, kõige parem postkaardi. Kas siis tõesti keegi

enne meid kunagi pole pimedas rebinud ei paberit ega pergamenti? Ning ei näinud sädemeid? Miks? Seda seletada on väga raske. Arvatavasti on meil siin tegu nähtustega, mis kuuluvad psüühiliste (hingeliste) protsesside edenemise hulka. Arvatavasti suigub meie aine reageerida ühede ja teiste muljete pääle, kuni mõni uurija, kel omased on teravaimad anded tähelepanemiseks, ei ava uut tundelikkuse valda, mis muutub üldiseks vaimuvaraks, niipea kui ainult sellele on juhitud meie tähelepanu.

Esimene, kes tähele pani elektrisädet, oli nähtavasti Inglise arst Wall. Hõõrudes merevaigu tükikest, kuulis ta kergest kahisemist ja nägi sädet, mis kargles merevaigust sõrmele. Võib olla, et ka juba enne Dr. Walli teiste uurijate poolt oli nähtud sarnast ilmuvust; aga ei nende teadaannete ega kirjutuste puhul pole võimalik kindlasti järeldada, mida nad just tähele olid pannud: harilikult kõneldakse ainult „fosforiseerimisest“ — ütelus, mille all mõisteti igasugust „paistmist“.

Walli uurimised kuuluvad 1700. aastasse. Kuna aga samal ajal teisel uurijal Hawksbeel, kes tegi samasuguseid katseid, korda läks klaaskuulist tollipikkust sädet välja meelitada, siis algas peagi üldine eksperimenteerimine selle huvitava ilmuvuse piirkonnas. Juba 1733. aastal saavutas Prantsuse loodusteadlane Dufé elektrisädemeid inimese kehast. Seks otstarbeks asetas ta end pikali siidinööride pääle õhku rippuma ja puudutas elektrimasina konduktorit. Nüüd võis, puudutades Duféd ennast, näha elektrisädemeid ta näost, kätest, jalgadest, riietest välja kargavat; iga säde kutsus esile valusaid tunde, mis sarnanes nõelapistetele. Tuntud abbad Nollé, kes hiljem Prantsuse hoo vile demonstreeris samasuguseid katseid, jutustab muuseas, kuidas Dufé ja ta ise väga olla

kohikunud, kui nad esimese elektrisädeme saavutanud inimese kehast.

Nagu selgus, kõneledes postkaardi rebimisest, on elektrisädeme esilekutsumine õige lihtne asi. Mõnedel olustel leiame seda omadust palju suuremal määral kui teistel. Säärane ollus on näit. tselluloiidid. Kes tegemist teeb fotografeerimisega ja tarvitab tselluloiidist valmistatud filme, see on kahtlemata vahel tähele pannud pikka selget sädet, mis ilmub igakord, kui pimedas toas filmi külge liimitud paberriba sellest lahti rebitakse. Rebimise juures ettetulev hõõrumine tekitab nii filmis kui ka paberis elektri. Igakord kui sünnib hõõrumine kahe keha vahel, elektriseerub üks neist positiivselt, teine negatiivselt. Vastupidised elektrid aga püüavad kõigest jõust üksteisega ühineda. Kui elektrid otsekohe üksteisega kokku puutuvad, siis ei avaldu nende ühinemine mingil välisel kombel. Satub nende vahele aga mingisugune kolmas keha, mis püüab takistada nende ühinemist, siis avaldub see ühinemine tihti õige tunduva jõuga.

See kolmas, eraldav keha — harilikult on see õhk — purustatakse ehk tõrjutatakse kõrvale, kusjuures mõlema elektri ühinemise juures ilmub säde ja tihti kuulatakse kahisemist ja raksumist. Säde nagu puurib õhku kaanali, millist mööda siis sünnib elektrite voolamine ja nende tasakaalustamine. Et tööpoolest sünnib „kaanal“, seda võib tõestada katse varal: vaja ainult õhu asemel võtta mingisugune muu eraldav keha, nagu näit. klaas ehk paber. Kui aga elektrilaengud on küllalt kõvad, siis ilmub nähtavale nii suur säde, et eraldav keha purustatakse: nii paber, kui ka klaas on pääle sädeme ilmutumist auklised.

Sädeme ilmutamisega kaotavad juhatajad (konduktorid) oma elektrilaengud. Kui kaks keha oli elektriseeritud vastupidiste elektritega,

siis muutuvad nad pääle elektrisädeme ilmumist erapooletuks.

Ühinemise, s. o. sädeme aeg on võrdlematu lühike. Ta kindlakstegevamiseks korraldati õige mitmekesised katsed, aga sellegi pääle vaatamata pole seni korda läinud teda täpselt mõõta. Säde äärmiselt lühikesest kestvusajast võime aga otsusele jõuda õige ilusa katse abil. Vaja ainult pimedas toas kiirelt keerlema panna valge papist ratas, millele on joonistatud mustad kodarad. Päevavalgel paistab see ratas kiire keerlemise ajal hallina, sest mustad kodarad ja valge paber ühinevad üldiseks hallikaks tagaseinaks. Valgustades sama keerlevat ratast pimedas toas elektrisädemega, eral-

duvad mustad kodarad teravalt ratas valgelt tagaseinalt ja ratas ise näib liikumatult kohal püsivat. Nõnda on siis sädeme kestvus sedavõrd väike, et kiirelt keerlev ratas valgustuse hetkel jõuab käämata ainult nii väikese nurga võrd, et paistab meile liikumatuna. Elektrisädeme äärmiselt lühikesest kestvusest võib õige mitmel viisil kasutada. Samuti kui meile paistab liikumatuna kiirelt keerlev ratas, näivad elektrisädeme valgustusel paigal püsivatena tuleriistade kuulid, samuti nähtused, mis on ühenduses plahvatustega. On välja töötatud viisid, mis annavad võimaluse elektrisädeme valgustusel üles võtta äärmise kiirusega lendavaid kehasid. (Järgneb.)

MALE.

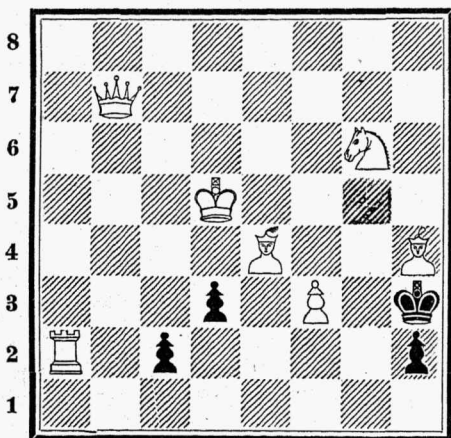
Toimetaja A. Burmeister.

Ülesanne nr. 11.

Kokku säädnud S. Rosenfeld.

Mustad.

A B C D E F G H

Valged.

Valged: K d5, L b7, W a2, O e4 ja h4, R g6, S f3.

Mustad: K h3, S c2, d3 ja h2.

Valged algavad ja annavad matt kahe sammuga.

Ülesande nr. 8 lahendus.

1. V a3 — b3 K a1 : a2
2. V b3 — a3 annab matt
1. V a3 — b3 R a5 : b3
2. a2 : b3 annab matt
1. V a3 — b3 R a5 : c4
2. V b3 — b1 annab matt.

Õigeid lahendusi saatsid: Eduard Lind (Tartust) nr. 5, 6, 7, 8, 9; Albert Kuk (Valgast) nr. 5, 6, 7, 8, 9; L. Soonberg (Tartust) nr. 5, 6, 7, 8, 9; W. Weissberg (Kuresaarest) nr. 8 ja 9; Karl Kivi (Tallinnast) nr. 9; Richard Pits (Läänemaa õp. seminar) nr. 9; Reinhold Bauman (Tallinnast) nr. 8; H. Kuusik (Hallistest) nr. 7, 8, 9; E. Schiffer (Tallinnast) nr. 9; Konstantin Kroon (Tallinnast) nr. 8 ja 9; V. Lind (Tartust) nr. 9; R. Keres (Tartust) nr. 6, 7, 9; V. Tammer (Tallinnast) nr. 9; A. Jakobson (Tartust) nr. 7.

Trükivea õiendus.

Ülesandes nr. 10 peab b6 ruudul valge vankri asemel valge o d a m e e s olema.